

פרשת עקב

מחודש

עבודת השמחה

וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמְשָׁפְטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרָתֶם וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יי אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: (דברים ז, יב)

אין שמחה אלא בשמירת כל המצוות

והיה עקב תשמעון וגו'. כריך לדעת אומרו והיה, מה יהיה, אם השמירה שהוא אומר בסמוך, לא היה כריך לומר אלא עקב תשמעון וגו' ושמר, ומה לורך בתיבת והיה. עוד כריך לדעת אומרו עקב ולא אמר אם תשמעון, כדרך אומרו (ויקרא כו א) אם צחקתי. ורבותינו ז"ל דרשו (תנחומא ח) אם מלות שהאדם דש בעקביו תשמעון, וזה דרך דרש:

ויתבאר על דרך אומרו ז"ל (בר"ר מז א) 'אין והיה אלא שמחה', והנה אדון הנביאים בא בנועם דבריו להעיר במוסר נעים, כי אין לאדם לשמוח אלא כשישמור לעשות את כל אשר צוה ה' לעשות, אז ישמח לבו ויגל כבודו, אבל כל עוד שישחש שחסר אחת מכל מלות ה', בין מלות לא תעשה בין מלות עשה, עליו אמר שלמה (קהלת ד ג) וּלְשִׁמְחָה מֶה זֶה עֲשֵׂה. והוא אומרו והיה – שמחה תהיה לך עקב תשמעון, פירוש עקב הוא סוף ותכלית, כדרך שמצינו שישתמשו חכמינו ז"ל בלשון זה בלשון המשנה (סוטה מט): 'בעקבות משיחא' וכו', כי בגמר זמן ביאתו יקרא עקבות, כמו כן אמר עקב תשמעון את המשפטים ושמרתם ועשיתם, אז הוא זמן השמחה, וכל שלא הגיע לזה אין לו מקום לשמחה, וכמאמר חסידי ישראל (חובת הלבבות שער הפרישות פ"ד) ש'הפרוש אצלו בלבו ואלהתו בפניו', כי אין נכון לשמחה מי שהוא עתיד לעמוד בצושה וכלימה לפני מלך הגדול, ואין כריך לומר מי שמחויב ראשו למלך. וכפי זה שיעור עקב, הוא סוף שמיעת כל המשפטים:

עוד נתכוון לומר שאין שמחה לאיש אלא בסוף השמיעה, וכל עוד שלא גמר אדם עבודתו לא יאמין בצדקות מעשיו, על דרך אומרו (איוב טו טו) הֵן צִדְקָתִי לֹא יֵאֱמִין:

לימוד התורה בשמחה

עוד נתכוין שריך שילמוד התורה בשמחה ולא בעצבון, כי דברי תורה אסורין לאצל (מו"ק טו. כ"א. יו"ד ס' שפ"ד):

עוד רמז על דרך אומרו (תהלים יט ט) פִּקּוּדֵי יי יִשְׁרִים מִשְׁמִי לִבִּי, והוא אומרו והיה השמחה תהיה עקב תשמעון, ופירוש עקב שכן, עסק התורה תשמחה, והוא מה שרמז התנא באומרו (אבות

פניני וחידושי אור החיים הק'

כל החללים אינם בדרך הטבע, אלא מאת השי"ת

וְכָל מִדּוֹי מִצְרִים הָרָעִים אֲשֶׁר יִדְעָתָ לֹא יִשְׁיָמָם כָּךְ וְנִתְּנָם בְּכָל שְׁנֵאִיד: (ז, יז). עוד בא להעיר בהכרת חסד אל, כי הוא המסיר חולי מישראל, לבל יאמרו כי הדבר בא כפי הטבע, יש עתים וזמנים שאין חולאים בעולם, לזה אמר וכל מדוי וגו' לא ישימם בר, ונתנם בכל וגו', ובזה תשכיל כי הדבר בא בהשגחה מה' ויוכר הנס:

ישראל לא ידבקו מהמחלות של הגוים

וְכָל מִדּוֹי מִצְרִים הָרָעִים וכו' לֹא יִשְׁיָמָם כָּךְ וגו' (ז, יז). עוד ירצה, שהגם שישים ה' המדוה בשונאיהם, לא יהיה החולי נדבק מהם אליהם, הגם שיהיה חולי הנדבק כחולי ראתן (כסובות ע"ג), 'פליא ה' בין ישראל לעמים:

זכירת טובת ה' הוא גדר גדול לעבודת ה'

וְזָכַרְתָּ אֶת ה' וגו' (ח יח). פירוש, שצריך לתת לבו על טובתו כי מה' היתה לו, ודבר זה יעירנו תמיד להכיר בוראו והשגחתו עליו, ותחילת תחבולות יצר האדם היא להשכיחו דבר זה ודרך זה יכנס לאבדו. ... הא למדת שזכירה זו גדר גדול לעבודת ה', ומחסרונה ידיחנו השטן ממדריגה למדריגה למטה ממנה:

פ"ד מ"ג) 'מאור גוררת מאור וכו' ששכר מאור מאור, שהיא השמחה: עוד רמז למה שאמרו בספר הזהר (ח"ג ריג). וזה לשונם: 'דלית חוותא קמי קודשא בריך הוא כשעתא דישראל משתדלי באורייתא'. והוא אומרו והיה סתם שמחה כללית למלא עולם וכינוי להשי"ת, וכשהוא שמח כל העולם בשמחה ושקון, עקב תשמעון וגו':

מידת התורה שיתנהג בענוה

ורמז בתיבת עקב מדת התורה, שיהיה אדם הולך עקב ללד גדל בענוה ופלות, ואז יסכיל לשמוע בלימודים. והוא אומרו תשמעון גם בכנוי לנשמעים, לומר שבאמצעות שאלם משים עצמו כעקבים, יתגלו לו ויבין סתרי תורה. ואפשר שרמז בלות הנו"ן, שישגי ויבין חמשים שערי בינה. ולדרך זה גזירת הכתוב היא תשמעון, שאם ישיג מדרגת הענוה, ישיג לשמוע דברי תורה: ואומרו ושמרתם וגו', פירוש שעל ידי השכלה בתורה ישיג לשמור ולעשות, שהתורה מגנא ומלכלא מן החטא (סוטה כ"א). שהיא השמירה, גם מביאה לידי קיום המלות שהוא המעשה:

ארץ ישראל הוא בתנאי שמירת המצוות או הבטחה בשבועה

לך את הברית וגו'. קשה שמדבריו כאן משמע שאחר שישמעו וישמרו ויעשו כל המשפטים בזה יזכו לשמור להם הבטחתו, וממה שאמר בפרשה זו עצמה (להלן ט ה) 'לא צדקתך וגו' פי צדקת וגו' ולמען הקים' וגו' זה יגיד שהגם שאין להם צדקה

ב

פניני וחידידושי אור החיים הק'

אין קללה כאבידת הנבואה ורוח הקודש

בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יְיָ מֵאֲבִיר מִפְּנִיכֶם כֵּן תֵּאבְדוּן (ח, כ). עוד ירצה באומרו **כְּגוֹיִם וְגו'** **כֵּן תֵּאבְדוּן**, כי מלבד אבדתם שאמרו למעלה (פס' יט) במאמר **אבד תאבדון**, עוד צרה אחרת להם אחר שיאבדו, הנשארים בהם יהיו **כְּגוֹיִם אֲשֶׁר וְגו'** **כֵּן יֵאבְדוּן**, פירוש שיכרת מהם נבואה ורוח הקודש שיאבדו. ועל זאת יחרד לב עם ה', שאין קללה בעולם כזו, אוי לדורות שטעמו כוס המר הזה מר ממות, והוא רחום ישוב ירחמנו כי יתן את רוחו בנו כימי קדם:

בשריפת העגל שרף משה את כח הרע שבחטא

וְאֵת חֲטֹאתֵכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם אֵת הָעֵגֶל לְקַחְתִּי וְאֲשֶׁר־אִתּוֹ בָּאֵשׁ (ט, כא). **רמז**, שבמעשהו בעגל פעל גם כן בבחינת החטא, ושרף כח הרע שנעשה ממעשיהם:

עד חטא העגל היו הלוחות באויר מעל ידי משה

וְאֶת־פֶּשַׁע בְּשָׁנִי הִלַּחַת וְאֶשְׁלַחְכֶם מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי (ט, יז). **צריך** לדעת למה הוצרך לתופשם, והלא בידו היו. ואולי כשלא חטאו ישראל היו הלוחות גבוהות על יד משה, ולא היתה ידו משגת לקחת אותם, וכמו שדקדק לומר בפסוק שלפני זה (פס' טו) **וְשָׁנִי הַלּוּחוֹת עַל שְׁתֵּי יָדַי**, ולא אמר **בשתי ידי או ביד**. אלא נתכוון לומר שלא היו בידיו ממש, אלא גבוהות למעלה מידי, והיו נושאות עצמן. ואחר שראה העגל הוסר כח קדושתם, והוצרך לתופשם בידו:

החוקר במבחן צודק יכיר מעצמו אחדות ה'

וַיִּדְעֶתֶם הַיּוֹם וְגו' (יב, כ). **ולא** הוצרך להזכיר הידיעה מה היא, כי כשמשג האדם דיעה במבחן צודק, 'ראה בעיניו האמת מעצמו, כי ה' אלהינו הוא אחד, שברא הכל ושליט בכל, ומואס בעוברי תורה ובוחר בבחירה:

כשישראל גולים אין כ"כ שבח לארץ ישראל

אֶרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיהָ הִרְשָׁ אֶתָּה תִּמְדֵּר וְגו' (יב, יא). **דקדק** לומר תיבת **אלהיך**, להעיר כי שבח הארץ היא כשה' מיחד אלקותו על ישראל, אבל בזמן שישראל גולים ואין השכינה בתוכם, אין שבח כל כך לארץ:

כשעובדים ה' כראוי אין המזל שולט בהם

וְהָיָה אִם שָׁמַע תִּשְׁמָעוּ אֵל מִצְוֹתַי וְגו'. **וְנָתַתִּי מָטָר אֲרִצְכֶם בְּעֵתוֹ וְגו'** (יב, יג-יד). **גם** רמז, שהגם שהמזונות הוא בכלל הדברים שאינם תלוים בזכות (מ"ק כה), אף על פי כן כשיעבדו ה' כמצטרך, אין המזל שולט בהם, ויאכלו וישבעו גם מטוב הגשמי:

ממכאובו, האם יקבל מענה לזעקו באמור לו הלא לך רמ"ח אברים ומהם רמ"ז שלמים, ואם חלק מרמ"ח יחלה אין ראוי לקבול על זה. וזה דמיון שמירת המצות, שהם מיוחדים כנגד האברים והגידים, וכשאדם עובר ומבטל אחת מהנה יפעיל הכאב בשכנגדו באברים ובגידים, וכסם שאין תשובת צריאות רמ"ז מועלת להעביר הרגש כאב האבר תשלוס רמ"ח, כמו כן לא יסלימו רמ"ז מצות עשה לחסרון האחת תשלוס רמ"ח, וכמו כן לא יסלים שמירת סם"ד מצות לא תעשה לזיטול אחת תשלוס סם"ה:

והוא מאמר כל המצוה, פירוש בכללותה, שלא יחסר כל צדיק לעשות, **תשמרון לעשות**, פירוש בין מצות לא תעשה בין מצות עשה, והטעם **למען תחיון**, זה תלוי בזה, וכשאתה מחסר אחת מכל המצות אתה מחסר כנגדו חיות אבר אחד:

ואם תאמר ישתנה המשל לנמשל, שהמשל שהוא הרגש אבר אחד לפי שהוא מכאיב לכל אחדות הגוף, מה שאין כן המצות. לזה בא מאמר הנביא בלשון זה, **כל המצוה**, פירוש שגם מצות התורה לאחת יחסר, הגם שרבים צמנין, יסוד אחד ובנין אחד להם, ומעתה הם שוים ממש לדמיון הרמז:

ואומרו **ורביתם**, פירוש שבאמצעות זה לא יהיה להם מונע מהטובות, ויחיו וירבו. ואומרו **ובאתם**, כאן העירס הערה גדולה, כי מי לנו גדול במצות ובעבודת ה' כמשה נאמן הקדוש ברוך הוא, ולא ולמד שבאחת עלתה לו ציאת הארץ, וגמנע מצא שמה אפילו אחר מיתה, וזה לך האות שצריך לשמור ולעשות כל המצוה בשלימות. וחזן מדרכנו, נתכוון במאמר **תשמרון לעשות** לומר שצריך שיהיה האדם יושב ומלפף מחי תבא לידו המצוה לעשותה:

בזכות התעצמות בשלימות המצוות מובטח בבני חיי ומזוני

עוד יתבאר על פי דבריהם ז"ל שאמרו (מ"ק כה). 'צני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא בזמלא', ע"כ. ובא מאמר משה כאן להם בדבר חידוש, שאם ישראל יתעצמו לשמור ולעשות כל המצות בכללות, יוצתחו משלשתם יחד. והוא אומרו **כל המצוה וגו' למען תחיון הרי חיים, ורביתם הרי צנים, ובאתם וירשתם וגו' הרי מזוני**, ארץ ומלכה (להלן לג טז) וצפנים מלאים פל טוב וגו' (לעיל ו יא). ומעתה כל המתעצם בשלימות התורה והמצוות מובטח בצני ובחיי ומזוני, וזה לך האות אברהם, שהמזל היה מגיד עליו שלא יהיה לו צנים, ולכך שהתעצם בשלימות בעבודת ה' נשתנה המזל והיו לו צנים:

שבח המן

וַיַּעֲבֹד וַיִּרְעֵב וַיֵּאָכֵל אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעַת וְלֹא יָדָעוֹן אֲבֹתָיָה לְמַעַן הוֹדִיעָה בִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבִדּוֹ יִחְיָה הָאָדָם בִּי עַל כֵּל מוֹצֵא בִּי יְיָ יִחְיָה הָאָדָם: (ח, ג)

אכל איש (וימא עה):

ונראה שגם כאן שבח המן יגיד, כי המאכלים ינסם צני סוגים, יש מאכל ששזה לכל בין צריא בין חולה, לכד היותו נקי מהעיפוש, ופלו נבלע באברים, וקל להתעכל ומצריא האדם. ויש מאכל שאינו ראוי אלא לצריא, אכל לחולה יזיקו ויאצדוהו. לזה אמר הכתוב צענון המן **ויענך וירעיבך ויאכלך וגו'**, פירוש

ויענך – ענוי הדרך, וירעיבך – עינוי חסרון המזון, והנה ידוע הוא שהמתענה בדרך יאפסו כוחותיו – כח המצטל וכח העיכול, וכשאדם אוכל מאכל קשה קצת להתעכל יזיקנו עד מאוד, גם כשירעב האדם ויאכל כדי שביעה יציאו לידי חולי, ועינינו רואות

כי יום שמתענה האדם לעת האוכל לא יוכל אוכל ככל אור נפשו, ואמר **ויאכלך את המן** הרי שצח המאכל, שהוא דבר הראוי אפילו למעונה ולרעב, מלבד טעם הנרגש שהיה נאפחת בדבש (שמות טז לא):

היסודין הם מאהבת השי"ת לבני

וידעת עם לבבך כי באשר ייסר איש את בנו יי אלהיך מייסר: (ה, ה)

ויקללנו ויכנו, מה שלא יעשה כן למי שאינו מקפיד עליו. כמו כן ה' **אלהיך מייסר**, פירוש שהגם שהאומות עושים רשע ותועבות, לא יקפיד עליהם כמו שמקפיד עליך, להיותו **אלהיך** שנתייחד שם אלהותו עליך, ולזה מייסר על כל דבר אשר לא טוב עשות:

וידעת עם לבבך וגו'. כונת הכתוב הוא, שישער האדם עם לבו שאין טבע אדם להוכיח ולסר אלא לבנו, כי עליו יקפיד בראותו עשות רע, מה שאין כן ירגיש לבו בראות בן חבירו עשות רשע, וזה מטבע המוטבע בלבוש להרגיש על בנו בעשותו דבר אשר לא יעשה

שבח א"י, שאין בה שום חשש לבא לידי עניות

ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומחרריה תחצב נחשת: ואכלת ושבעת וברכת את יי אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך: (ה, ט-י)

והזכיר שני פרטים שהם ברזל ונחושת, שהם שני דברים הנריכים עקרים לתשמישי אדם. והזכיר אחר זה ואכלת וגו', פירוש לפי שאין שלימות לארץ בהיותה משוּבחת בפירות אס היא חסרת דברים הנריכים לישוב העיר ותשמישי בני אדם, כי ילא השבח להשלים החסר, והלא תמצא כמה עובדי אדמה גנות ופרדסים שיש להם כמה וכמה ומשתכרין הרבה צמח שנותנת האדמה כחה בפירות הארץ ובפירות האילן, ואף על פי כן עומדים בחוסר, כי יולאו הכל בצרכי תשמישיהם ומלבושיהם. לזה אחר שאמר (פס"ח) **אֶרֶץ חֲטָה וגו'**, גמר אומר **לא תחסר כל בה**, ואין אדם צריכין להוציא משבח פירות הארץ למקום אחר להביא במקומו דברים הנריכים לתשמיש אדם ותשמיש תשמישיו, ובזה יקנס בגדר ואכלת ושבעת:

ארץ אשר לא במסכנות וגו'. פירוש, לפי שיש בני אדם שהגם שהם עשירים מתנהגים כמנהג עניים לשתי סיבות. א' שחושש שמא יתמוטט ויעני, לכן מתמסר לכל יוציא הוצאות מרובות, ב' שלא ישביע עצמו כדי שלא יראה שהוא עשיר. לזה אמר **אשר לא במסכנות וגו'**, שאין מקום זה לשני המיחושים הנזכר, כי שני המיחושים יהיו מאמצעות זה עשיר וזה עני ומאמצעות ההתמוטטות, ושניהם אינם צעיר הלז. ונתן טעם לזה באומרו **לא תחסר כל בה**, פירוש בשלמא אם העושר בא מזולת הארץ, זה משתדל ומעשיר וזה אינו משתדל ומעני, אבל כיון שהעושר בארץ הוא תלוי, והמעשיר מהארץ מעשיר, ונתחלקה לכולם צוה, אם כן כולם עשירים. גם אין לחוש להתמוטטות כל עת היותם בארץ, כי ממנה עושר ונכסים, והוא אומרו **כל בה**:

והיה אם שבתך תשבת את יי אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחית להם הערתי בכם חיום בי אבר תאבדון: בגוים אשר יי מאביר מפניכם בן תאבדון עקב לא תשמעון בקול יי אלהיכם: (ה, יט-כ)

תאבדון – זו אבדת עצמם. וכפי זה תיבת בגוים נמשכת למעלה, לומר דמיון האבדה שיהיו כגוים, ונמשכת למטה לדמיון אבדת הגוים עצמן מן הארץ: ואומרו **עקב** וגו', פירוש כיון שאין תורה, הא למדת שאם יש להם תורה הגם שיהיו עובדי עבודה זרה תורה תעמוד להם, והוא מה שדקדק לומר **בקול ה'**, וכבר העירותך בכמה מקומות שכל מקום שיזכיר 'קול' ידבר על התורה:

ג' מיני פורעניות

עוד יתבאר על זה הדרך, כי שלשה מיני פורענות רמז להם כאן, האחד דמיון שאירע להם בחורבן הבית, שהרג מהם מה שהרג נבוכדנצר הרשע, והגלה הנשירים, והוא מאמר **אבר תאבדון**. ב' דמיון מה שאירע להם בימי מרדכי, שצחק המן הרשע להשמיד להרג ולאכל את כל היהודים (אסתר ג יג), והוא מאמר **בגוים אשר ה' מאביר**, פירוש שגזר עליהם (להלן כ טז) לא תחיה כל נשמה, כמו כן יהיה עונשם, וכמו כן היתה גזירת המן

אבר תאבדון וגו' בגוים וגו'. כריך לדעת למה כפל לומר **אבר תאבדון**. עוד למה הוּכר לדמות ולומר **בגוים וגו'.** עוד למה הוּכר לומר לכסוף פעם שנית **בן תאבדון**, ולא סמך למה שאמר בתחילה **אבר תאבדון** שעליו חוזר מאמר **בגוים וגו'**:

זכות לימוד התורה עומדת אפי' לעובדי ע"ז

אבן יתבאר הכתוב על דרך אומרים ז"ל (ירושלמי תגיגה פ"א ה"ז) שלא חרצה ירושלים אלא על שצטלו בה דברי תורה, והגם שהיו עובדי עבודה זרה, אם היה לומדים תורה לא היתה נחרצת כאומרים ז"ל. ומעתה יש מקום להרשיע ולעבוד עבודה זרה, ולהערים ללמוד תורה כדי שתגן עליהם לכל יאבדו. לזה בא המאמר כאן כשצא להתרות על עבודת עבודה זרה שתסובב שיאבדו מן הארץ, אמר **הערתי וגו'**, פירוש הרניי מתרה בכם **בי אבר תאבדון**, ופירוש בתחלה אבדה אחת **תאבדון**, והוא שהיו כגוים חסירי התורה שיסכחם ה' מהם והיו כגוים, ולא **בגוים אשר ה' מאביר וגו' בן**

פניני וחייושי אור החיים הק'

המרשיע לא נחשב זרע אבותיו

פיוּם הַזֶּה: (י' טו). **פירוש** כסדר שאתם ביום זה, שהיתה העדה שלמה בכושר, וכמו שהעיד הוא עליהם שכולם היו דבוקים בה' וגו' חיים (לעיל ד' ז). והכוונה במאמר שזולת סדר זה אין בחירה בהם, הגם שיהיו זרעם של החשוקים, אם ירשיעו לא יחשבו זרעם, והא לך ישמעאל ועשו לאות, שענינו ראות היותם בני אברהם ויצחק ואף על פי כן אמר הכתוב (בראשית כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע:

המלאכים ולב המלכים ביד ה'

אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (י' יז). **פירוש** אלהי המלאכים הנקראים אלהים, דכתיב (איוב א' ח) ויבואו בני האלהים, **ואדוני האדונים** הם שליטי עולם התחתון, על דרך אומרו (בראשית מז ל) דבר האיש אדוני הארץ. והוצרך לומר גם פרט אדנות התחתונים, להודיע כי אדונים של מטה אין בידם הבחירה לעשות כחפצם ורצונם, אלא הוא אדון עליהם להטותם לאשר יחפוץ, והוא מאמר שלמה (משלי כא א) לֵב מְלָךְ בְּיַד ה':

בזמן הגלות אין כל כך שבח הארץ

אֲרֵץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיהָ הִרְשָׁה אֹתָהּ (י"א יב). **דקדק** לומר תיבת **אלהיך**, להעיר כי שבח הארץ היא [רק] כשה' מיחד אלקותו על ישראל, אבל בזמן שישראל גולים ואין השכינה בתוכם אין שבח כל כך לארץ:

על ישראל, לולי זכות מרדכי ואסתר שעמדו וצטלו הגזירה, ולזה כפל לומר **בן תאבדון** לומר שהוא דבר צפני עכמו. ג' גזירות העדר הנצוה מִיִּשְׂרָאֵל, והוא מאמר **עקב לא תשמעון בקול ה'**, הכוונה על זה הדרך, **עקב פירוש צסוף המוסרים והתוכחות, יהיה לכם זאת שלא תשמעו בקול ה'**, וכבר כתבתי שֶׁאֵין יִסּוּרִים מִמִּירֵרוֹת הַמּוֹת כְּדָר זֶה:

—♦—

הדברות היו כתובים ע"י אצבע אלוקים

וַיִּתֵּן יְיָ אֵלַי אֶת שְׁנֵי לוחֹת הָאֲבָנִים כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וְעַלֵּיהֶם כָּכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ עִמָּכֶם בְּהַר מֹתָן הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקֹּהֵל: (ט, י)

כתובים וגו' ועליהם וגו'. צריך לדעת לומרנו ועליהם. הנה צפרסת תשא (שמות י"א יח) פירשתי מאמר **כתובים באצבע אלהים**, שהיה ה' מכין אצבע אלהים כנגד הלוח הצורת האות, וזה היה את שנגדו נסמך לצדדיו, ונשאר מקום חקוק, וכאומרו (שמות לב טז) חרות על הלחת. צא הכתוב כאן והודיע שמקום החקק נחקק מקום הלוח, אבל גבה אורו אשר נוצץ מאור אצבע אלהים, היה אותיות נראות עליונות, הגם שהיו חקוקות. והוא לומרנו **ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' וגו'**, פירוש כדמיון שהיה הדיבור נוצר ממנה צריה קדושה, כמו כן נחלצ צנגיעת אלהים בלוח אור ועלה על הלוחות, והבין:

—♦—

תחילת העבודה היא 'יראה' וע"ז יגיע ל'אהבה'

וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מַה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שׂאֵל מַעֲמָךְ בִּי אִם לִירָאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ: (י' יב)

וגו', פירוש ועתה הוא תשובה, כאומרים ז"ל (בר"ר כא ו) 'אין ועתה חלל תשובה', **מה ה' אלהיך שואל מעמך לחקן משוכתך, בי אם ליראה לבד, בזה יתראה ה' אלהיך לך.** ואומרו **ללכת בכל דרכיו וגו'**, פירוש על דרך אומרים ז"ל (ויק"ר כא ה) 'אם עשית חצילות של עצירות עשה כנגדן חצילות של מצות', וכתב רמב"ם בפירוש המשניות (מכות פ"ג מ"ז) שאם אדם לא יכעיס צוראו בעצירות, הגם שלא יעשה חלל מצוה אחת, יש כח בלוחות מצוה לזכותו לעולם הזה ולעולם הבא, ע"כ:

והמשלתי דבר זה לשני עבדי מלך, אחד מימיו לא הכעים המלך ובא לראות פני המלך בצן יונה למנחה, ואחד הכעים המלך ובא לראות פני המלך בשור אחד, יש מקום שיסמח המלך לקראת מנחת העוף, ויכעוס לקראת מנחת השור ללד ההכעסות שקדמו ממנו. והוא אומרו כאן לבעל התשובה **ללכת בכל דרכיו וגו', לעשות חצילות חצילות של מצות:**

עוד יכוין הכתוב לנסתרות ה' על פי דברי אמת, כי באמצעות מעשה התחתונים יתיחדו ענפי הקדושה, וכן להפך בסוד (משלי טז כח) יִנְקָהוּ מִפְּקִיד לִלְוֹף חִלּוּפוֹ שֶׁל עוֹלָם. ובא להעיר כאן על הדבר הבא ממעשה אדם, והוא לומרנו **מה ה' אלהיך שואל וגו'**, פירוש בחינת הקדושה הנקראת מה שהיא השכינה, כאומרים בגמרא (סוטה י"א.) צפסוק (שמות ד' ז) ותתלב

ועתה ישראל מה וגו' בי אם ליראה וגו'. כוונת הכתוב היא על זה הדרך, לפי שיש שני הדרכות שחפץ ה' מישראל עשות, והם זו למעלה מזו, אחד היא היראה, למעלה ממנה האהבה. ואמר להם שאינו מצדק מהם כי אם היראה, וטעם הדבר הוא, לפי שהיראה תסובב אחתם **ללכת בכל דרכיו**, כי הירא לא יחדל מיראתו אפילו באחת מאלף שעליו לעשות, ולא זו בלבד מגיעתו, אלא עוד לו **ולאהבה אותו**, הרי שהיראה היא פתח ליכנס לשער האהבה. ולזה כשאמר הכתוב **מה ה' שואל בי אם ליראה**, דקדק לומר **ועתה**, פירוש מה שהוא שואל ליראה הוא עתה, בזמן הזה שאתה צא לישראל עול האלהות, אבל אין זה תכלית מה שחפץ ממנו עשות, אלא שזה יעמידנו בגדר האהבה:

ולדרך זה יתיישב מאמר מה וגו' בי אם וגו'. שבערך האהבה שהיא דבר המקווה, תהיה היראה מלחא זוטרתו. ובגמרא שאלו (ברכות ל:) 'אטו יראה מלחא זוטרתו וכו', הכוונה היא כיון שבערך משיגיה גדולה היא, לא תקרא קטנה, הגם שבערך האהבה היא למטה ממנה. ותיירץ 'לגבי משה [ומלחא זוטרתא] וכו', שגם בערך המשיגים ישנה בגדר קטן:

ע"י תשובה והרבות במצוות יתפורו עוונותיו

עוד יתבאר על זה הדרך, לפי שיעלה על דעת חנוך שהעובר פי ה' נפלאה היא ממנו השגת ראונו יתברך, לזה אמר אליו **ועתה**

אחותו וגו', שכל הכתוב מדבר בשכינה, וזה לשונם: 'מה, דכתיב ועתה ישראל מה וגו'', הרי שמזה עצמו מוכיחים כי מה היא השכינה:

וזו מסכים והולך גם כן למה שהעירו אותנו רבותינו ז"ל בדבריהם שאמרו (זוהר רע"מ ח"ג קט"ג: ועי' תנחומא קרח יב) 'אל תקרי מה אלא מאה', שהם מאה ברכות, שהיא סוד כללות העשירות. והסמך לזכרונם שמו יתברך שם הוי"ה, הוא יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, זו היא שאלת אלהיך מעמד:

ודקדק לומר ועתה, להעיר שאין כח באדם להשיג עשות זה אלא בעולם הזה, אבל אחר מותו הגם שיפליא עשות לא יעשה פעולה, והיה כאחד מהמלאכים, ומצינו שרבותינו ז"ל יחסו עולם הזה לשעה כאומרו (שבת לג:) 'מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה'. ולדרך זה יתישב אומרו **בי אם ליראה** כמין חומר, כי בערך המושג במושכל כי רב הוא, יקטן המפעל, הגם שצריך התעלמות [שגדש עמל רב] להשיגו, עם כל זה מופלא הוא הנסב מהטורח [ביחס לתולדה אין זה טורח]:

רק בזכות לימוד התורה מנצחים במלחמה

ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוה היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: (יא, ח)

ושמרתם את כל אשר וגו' למען תחזקו. הכונה בזה, לשלול דעת אומרים לחדול מעסק התורה משום מלחמת הארץ שצריך חוזק, והתורה נקראת תוסיה (פסנהדרין טו:). לזה אמר **ושמרתם את כל המצוה**, וכבר כתבתי למעלה שמאמר כל

המצוה יראה אל עסק התורה, ויחד לה שמירה ליתן לאו על ביטולה. וגמר אומר **למען תחזקו**, פירוש שאדברה נותנת לו כח וגבורה להתחזק במלחמת ה', וכן הוא אומר (משלי ח יז) **אני בינה לי גבורה:**

עשו משמרת למשרת

בי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את יי אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו: (יא, כב)

בי אם שמור תשמרון. צריך לדעת, למה כפל לומר **שמור תשמרון**. עוד מה שמירה היא זאת. ואולי שיכוין להזהיר על שמירת המצוות, שזה ה' לעשות משמרת למשמרתו, וכאן אזה לישראל על אותה שמירה שישמרו אותה. והוא אומרו **שמור** שהיא השמירה שיעשו רבותינו ז"ל, **תשמרון** פירוש תשמרון אותה:

עוד יראה על זה הדרך, אם שמור, פירוש אם תעשו שמירה למצוות, בזה תהיו בטוחים שתשמרון את כל המצוות, אבל בלא משמרת תהיו נכשלים בחלק מהמצוות, כגון מצות שבת, אם לא יוסיפו מחול על הקודש יק לחוש שיהיו נכשלים בגופו של שבת:

בני ישראל ערבין זה לזה

עוד יראה לזאת על המצוות, שיהיו נשמרים בין ממנו בין מהזולת, והכונה בזה, שלא יאמר אדם די לי אם אשמור את עצמי לבד עבור על אחת מהמצוות, ואין עלי להזכר על ביטול המצוות מהזולת. לזה בא מאמר ה' **שמור** אחת, **תשמרון** את מצוות, פירוש לבד יתבטלו מהזולת:

ובנועם דברים אלו נתן טעם שחייב ה' לישראל בערבות (שבעות לט:), כי כללות החיוב היא על המצוות שלא תתבטל בעולם מאיש ישראל, ולזה כל שמתבטלת הרי נעשה פשיעה פגוע בתינו, כי התורה לנו ניתנה מוקפה (להלן לב ד), 'אל תקרי מורשה אלא מאורשה' (פסחים מט:), ועל האדם חיוב שמירת ארוסתו לבד תהיה נעלמת מהזולת. כמו כן הדבר הזה אשה יראת ה' (ע"פ משלי לא ב) הקנו לנו מן השמים, עלינו חיוב שמירתה לבד יסלחו ידם בזה

שאין התורה חפצה. וזה יהיה על ידי הכח אשר יהיה ביד המלכותיים, לרדות במקל ולמנוע עושה ורשע, גם להוכיח בנועם דברי אהבה וחיבה להטות לב בני אדם ליישר עקמומיות הלב:

והוא אומרו לעשותה לאהבה וגו' ללכת בכל וגו' ולדבקה בו, פירוש מאמר לעשותה על דרך אומרים (תנ"י יד: 'נאה דורש ונאה מקיים', גם אמרו רבותינו ז"ל (ברכות א:) 'כל איש שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין', שהבא להזהיר בני אדם ולהטותם אל הדרך הישר, צריך שיהיה הוא קודם לכן עושה את כל המצוות, והוא אומרו **לעשותה**, ואז יכניס אהבת ה' בלב שומע. והוא אומרו **לאהבה** פירוש פועל יואל לשני, שיפעיל פעולת אהבתו יתברך בלבות בני אדם לבד יסלחו יד בתורת ה':

ואומרו **בכל דרכיו**, כלל במאמר כל דרכיו, לומר אפילו דברים שאינם במושג צנבראים, והוא על דרך אומרים ז"ל (ב"מ פה:) **אם תוליא יקר מזהלל פפי תהיה** (ידמיה טו יט), ואמרו עוד ז"ל (שיה"ש"ר א ג) **'כאילו בראו'.** וכפי זה מה ה' בורא ויוצר, כמו כן המכנים אהבתו יתברך בלב עם ה':

ואומרו ולדבקה בו. כבר הקדמנו הקדמות יקרות, שכל נשמות עם ישראל הם ממחצב עליון חלק יי (להלן לב ט), כי כולם דבקים בה' דכתיב (דברים ד ז) **ואתם הדבקים ביי**, ובאמצעות העצירות תתרחק הנפש מדביקותה, וכשישוב האדם לפני ה' יחזור להדבק בו. והוא אומרו **ולדבקה בו**, פירוש לדבק בו ענפי הקדושה שצריכים להדבק בו: